

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Географічний факультет

Кафедра фізичної географії та геоекології

На правах рукопису

УДК: 504.57.04

**ІЧНЯНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК ТА ЙОГО
ЗНАЧЕННЯ В ПРИРОДООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

**(ICHNIANSKYI NATIONAL NATURAL PARK AND ITS SIGNIFICANCE
IN ENVIRONMENTAL ACTIVITIES IN UKRAINE)**

Галузь знань: 10 - природничі науки

Спеціальність: 106 Географія

Освітня програма "Транскордонне екологічне співробітництво"

Кваліфікаційна робота бакалавра
четвертого курсу
Мартюшева Арсенія Володимировича

Науковий керівник:
професор кафедри фізичної географії
та геоекології,
доктор географічних наук, професор
Самойленко Віктор Миколайович

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК ЯК СКЛАДОВА ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДАННЯ	6
1.1. Завдання національних парків України як частини Всесвітньої природної та культурної спадщини	6
1.2. Правове регулювання використання та охорони національних природних парків	9
1.3. Система моніторингу та управління в галузі охорони довкілля.....	10
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІЧНЯНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ	13
2.1. Історія виникнення парку.....	13
2.2. Природні умови парку.....	17
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ІЧНЯНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ	23
3.1. Природоохоронна діяльність.....	23
3.2. Історико-культурна діяльність.....	25
3.3. Рекреаційна та оздоровча діяльність.....	26
3.4. Наукова діяльність.....	27
3.5. Освітньо-виховна діяльність	28
4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІЧНЯНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ	31
4.1. Реформа природно-заповідного фонду України.....	31
4.2. Особливості території та можливості розширення ІНПП.....	34
4.3. Розвиток сфери забезпечення.....	35
4.4. Моніторинг впливу на довкілля.....	38
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42

ВСТУП

Актуальність теми. Важливою складовою екологічної системи України є природно-заповідний фонд, який має значну наукову, екологічну, естетичну, рекреаційну, оздоровчу та історико-культурну цінність. Його діяльність спрямована на збереження природного різноманіття ландшафтів, генофонду флори та фауни, підтримання екологічної рівноваги та проведення системного моніторингу стану довкілля. У зв'язку з цим розвиток природно-заповідного фонду має стати одним із ключових пріоритетів екологічної політики держави. Охорона навколишнього природного середовища, зокрема заповідних територій, повинна розглядатися як складова інтеграційних процесів України до європейського та євроатлантичного простору.

Попри те, що територія України займає менше 6% площі Європи, вона є осередком приблизно 35% європейського біорізноманіття — понад 72 тис. видів флори й фауни, серед яких близько 27 тис. належать до рослинного світу, а понад 45 тис. — до тваринного [15]. Проте стан охорони природи викликає занепокоєння, адже значна кількість видів вже занесена до Червоної книги України. Головними загрозами для біорізноманіття є антропогенний вплив, знищення природних середовищ існування, а також наслідки збройних конфліктів.

Особливої шкоди завдає зменшення площ водно-болотних угідь, степових та лісових екосистем. Ситуація ускладнюється через розорювання земель, вирубування лісів, забруднення довкілля, осушення та зміни гідрологічного режиму територій, а також інтенсивне будівництво й бойові дії.

Національна екологічна політика України ґрунтується на стратегічних засадах, що передбачають покращення екологічного стану, підвищення рівня безпеки довкілля, мінімізацію негативного впливу людської діяльності,

формування безпечного середовища для здоров'я людини, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток екомережі та впровадження інтегрованого управління в екологічній сфері [21; 23].

Отже, охорона та розширення природно-заповідного фонду України, включно із збереженням біотичного й ландшафтного різноманіття, формуванням національної екологічної мережі та її гармонійною інтеграцією до Пан'європейської екомережі, мають першочергове значення в контексті державної екологічної політики.

Наразі наша країна переживає не найкращі часи. Війна спричинила катастрофічні порушення навколишнього середовища та його компонентів. Зараз проводиться діагностика фактичного стану природних об'єктів працівниками природоохоронних установ. Дослідники та екологи визначають масштаби збитків та розробляють стратегії для їх подальшого відновлення [7].

У цій роботі розглянуто сучасний стан заповідної справи в Україні, зокрема, досліджено Ічнянський національний природний парк, його природний та туристично-рекреаційний потенціал, перспективи розвитку.

Мета роботи полягає у дослідженні Ічнянського національного природного парку як одного з об'єктів природно-заповідного фонду України, зокрема напрямів його функціонування та місця в природоохоронній діяльності.

Для реалізації мети поставлені такі **завдання**:

- *по-перше*, з'ясувати місце національного природного парку в системі природного заповідання України;
- *по-друге*, охарактеризувати природні умови даного об'єкта ПЗФ та його туристично-рекреаційні ресурси;
- *по-третьє*, відзначити напрями діяльності національного природного парку, зокрема природоохоронну, історико-культурну, рекреаційно-оздоровчу, наукову, освітньо-виховну.

- *по-четверте*, вказати перспективи розвитку даного об'єкта ПЗФ.

Об'єктом вивчення постає Ічнянський національний природний парк, а **предметом** – його природні особливості, стан та структурно-функціональна організація.

В процесі виконання роботи застосовувалися порівняльно-описовий та картографічний **методи дослідження**. Робота складається з чотирьох розділів, має загальний об'єм 45 стор. При її написанні були застосовані різноманітні літературні джерела (наукові статті і журнали, посібники, енциклопедії, технічні звіти, нормативно-правові документи).

РОЗДІЛ 1. НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК ЯК СКЛАДОВА ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДАННЯ

Національні природні парки є установами загальнодержавного значення, що поєднують у собі природоохоронну, рекреаційну, культурно-освітню та науково-дослідну функції. Їхнє створення спрямоване на збереження та відновлення природних комплексів і об'єктів, які вирізняються високою природоохоронною, оздоровчою, історико-культурною, науковою, освітньою й естетичною цінністю [22].

1.1. Завдання національних парків України як частини Всесвітньої природної та культурної спадщини

Національні природні парки виконують функції природоохоронних, рекреаційних, культурно-освітніх та науково-дослідних установ загальнодержавного значення. Їх головна мета полягає у збереженні, відновленні та раціональному використанні цінних природних і культурно-історичних комплексів.

До основних завдань національних природних парків належать [24]:

- охорона цінних природних і історико-культурних територій та об'єктів;
- створення умов для впорядкованого туризму та відпочинку у природному середовищі з дотриманням режиму охорони;
- здійснення наукових досліджень щодо природних комплексів і змін, що відбуваються під впливом рекреаційного навантаження, а також розробка наукових рекомендацій щодо охорони довкілля і сталого використання природних ресурсів;

- проведення екологічної просвітницької діяльності.

Національний природний парк (НПП) є особливою формою природоохоронної території, яка покликана зберігати екологічну цілісність однієї або декількох екосистем, запобігати їх деградації та експлуатації. Такі парки повинні слугувати задоволенню духовних, наукових, освітніх, рекреаційних і туристичних потреб населення, які не суперечать завданням охорони природи.

Метою управління національними парками є охорона природних і естетичних цінностей національного й міжнародного рівня, а також збереження репрезентативних зразків фізико-географічних регіонів, угруповань організмів, генетичних ресурсів і окремих видів у їхньому природному середовищі. Відвідування таких парків допускається лише за умов, що забезпечують підтримання природного або наближеного до природного стану екосистем, із врахуванням потреб місцевих громад у раціональному використанні ресурсів.

Території НПП повинні включати типові для відповідного біогеографічного регіону ландшафти з цінними видами флори й фауни, ектопами та геоморфологічними об'єктами, що мають значущу духовну, наукову, освітню й туристичну цінність. Ці території повинні бути достатньо великими й охоплювати одну або декілька екосистем, мінімально змінених людською діяльністю [22].

Першим у світі національним парком став Єллоустон (США, 1872), у Європі — національний парк у Швеції (1909). Згодом такі парки почали створювати у більшості країн Європи. Проте через високу щільність населення у Європі можливості для створення великих природоохоронних територій обмежені. Тому тут переважають невеликі парки (наприклад, у Нідерландах чи Ірландії), або ж вони створюються на основі компромісу між

охоронними та соціально-економічними інтересами (як у Франції та Італії), або ж на територіях, що вже були змінені діяльністю людини (Англія, Уельс).

Національні парки Північної Америки, навпаки, мають переважно природоохоронне та науково-просвітницьке значення й створюються з метою збереження унікальних природних феноменів та організації короткотривалої рекреації. Африканські парки зазвичай розташовані на віддалених від населених пунктів територіях і покликані охороняти майже недоторкані природні ландшафти з багатою фауною.

Попри різноманітність підходів у різних країнах, усі національні парки об'єднує спільна мета — охорона екосистем і створення умов для рекреації, що не шкодить природі. Основними принципами створення НПП є: по-перше, збереження унікальних природних територій; по-друге, забезпечення доступу до них для громадян з урахуванням інтересів суспільства. У більшості країн, таких як Канада, Німеччина, Італія чи Велика Британія, у разі конфлікту між рекреаційними та охоронними завданнями перевагу завжди надають збереженню природи [15].

Таким чином, національні парки є насамперед інструментом охорони довкілля, хоча водночас визнається й їх соціально-економічна користь.

Природно-заповідний фонд України розглядається як національне надбання та складова частина світової природної й культурної спадщини. Екосистеми та окремі об'єкти цього фонду не лише сприяють збереженню унікальних ландшафтів і біорізноманіття, а й відіграють ключову роль у сталому екологічному розвитку країни. Ці території виступають базовими елементами національної екомережі. Природоохоронні зони є цілісними природними системами, сформованими протягом тривалого часу у взаємодії живих організмів і середовища їхнього існування, що мають виняткову екологічну та наукову цінність [22].

1.2. Правове регулювання використання та охорони національних природних парків

Правове регулювання діяльності, пов'язаної з використанням та охороною національних природних парків, а також інших категорій територій природно-заповідного фонду (ПЗФ) України, здійснюється на основі чинного законодавства. Основними нормативно-правовими актами у цій сфері є закони України: *«Про охорону навколишнього природного середовища»* (1991), *«Про природно-заповідний фонд України»* (1992), *«Про екологічну мережу України»* (2004). Додатково правову основу складають Укази Президента України, зокрема: *«Про заходи щодо подальшого розвитку природно-заповідного фонду»*, *«Про невідкладні заходи щодо забезпечення додержання законодавства в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України»*, а також інші підзаконні акти [17].

Відповідно до національного законодавства, природно-заповідний фонд України включає земельні ділянки та водні простори, природні комплекси й об'єкти, що мають виняткову природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну чи іншу цінність. Вони призначені для збереження ландшафтного різноманіття, генофонду флори і фауни, підтримання екологічного балансу та проведення системного моніторингу стану навколишнього середовища [4].

Таким чином, у нормативно-правовій площині природно-заповідний фонд визнається національним надбанням, щодо якого запроваджується спеціальний режим охорони, відтворення та використання. Ці території та об'єкти також є частиною глобальної системи охоронюваних природних територій.

Координацію діяльності у сфері охорони ПЗФ здійснює Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, а також його територіальні підрозділи. Безпосереднє управління об'єктами ПЗФ реалізується через спеціалізовані адміністрації, які мають у своєму складі наукові відділи, служби охорони, господарського забезпечення та інші структурні одиниці. Згідно із законодавством, до управління окремими об'єктами ПЗФ можуть залучатися громадські об'єднання [5].

З огляду на викладене, можна дійти висновку, що національні природні парки в Україні створюються з метою охорони природних комплексів, які мають виняткове екологічне, історичне та естетичне значення завдяки гармонійному поєднанню природних і культурних ландшафтів. Вони відіграють важливу роль у розвитку рекреаційної, освітньої, наукової й культурної діяльності, а формування ефективної системи природоохоронних територій є вагомим чинником сталого розвитку держави.

1.3. Система моніторингу та управління в галузі довкілля

Система моніторингу навколишнього природного середовища є ключовим інструментом державного управління у сфері екологічної безпеки, охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів. Формування та ефективне функціонування цієї системи ґрунтується на інформаційних потребах управлінських структур, а також забезпечує основу для державної статистичної діяльності у сфері довкілля [18].

До структури системи моніторингу включено такі підсистеми:

- моніторинг атмосферного повітря;
- моніторинг водних ресурсів;
- моніторинг земельних ресурсів і ґрунтів;

- моніторинг лісових екосистем;
- моніторинг біологічного та ландшафтного різноманіття;
- моніторинг поводження з відходами;
- моніторинг геологічного середовища;
- моніторинг фізичних факторів впливу (температура, шум, вібрація, іонізуюче та неіонізуюче випромінювання).

Основні завдання системи моніторингу полягають у:

- забезпеченні інформування населення про стан довкілля;
- наданні органам державної влади та місцевого самоврядування достовірної інформації для прийняття екологічно виважених управлінських рішень;
- оперативному реагуванні на випадки виникнення або загрози надзвичайних екологічних ситуацій;
- збиранні даних про кількісні та якісні параметри стану довкілля, відстеженні змін і тенденцій;
- покращенні якості, оперативності та достовірності інформаційного забезпечення користувачів;
- обґрунтуванні природоохоронних заходів і оцінці їх ефективності.

Система моніторингу функціонує в чотирьох основних режимах [6]:

- повсякденного функціонування;
- підвищеної готовності;

- екстреного реагування на надзвичайні ситуації;
- відновлювального (реабілітаційного) періоду.

У 2011 році Міністерство захисту довкілля впровадило Національну екологічну онлайн-платформу — сучасний ІТ-інструмент, який забезпечує відкритий доступ до екологічної інформації. В умовах значного екологічного навантаження, зумовленого техногенними впливами, воєнними діями, нераціональним використанням ресурсів та накопиченням відходів, Рада національної безпеки і оборони України доручила Кабінету Міністрів розробити низку рамкових законопроектів, стратегій, концепцій та змін до чинного законодавства з метою посилення екологічної безпеки. В аспекті регіональної політики Стратегією екологічної політики та Національним планом визначено необхідність реформування регіонального управління довкіллям [21].

Висновки. Національні природні парки виконують важливу функцію у вивченні природних процесів, спостереженні за змінами екосистем, екологічному прогнозуванні та науковому обґрунтуванні охоронних і відновлювальних заходів щодо природних ресурсів. Незважаючи на варіативність трактування поняття «національний парк» у різних країнах, основним призначенням таких територій є охорона екосистем і забезпечення умов для екологічно безпечної рекреації.

Природно-заповідний фонд України розглядається як невід’ємна частина світової природної та культурної спадщини. Його розвиток є однією з головних умов досягнення цілей сталого розвитку держави. Система моніторингу довкілля є необхідною для ефективного прийняття управлінських рішень та забезпечення постійного вдосконалення екологічного управління.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІЧНЯНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

2.1. Історія виникнення парку

Ічнянський національний природний парк був офіційно створений згідно з Указом Президента України №464 від 21 квітня 2004 року. Процес його створення тривав понад два десятиліття. Ще 22 вересня 1994 року Верховна Рада України затвердила Програму перспективного розвитку заповідної справи, яка передбачала створення до 2001 року на території Чернігівської області двох національних природних парків — «Ічнянського» та «Мезинського». Було визначено ділянку для майбутнього парку, отримано відповідні погодження від Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та Чернігівської обласної ради. Упродовж наступних років розроблялось декілька проєктів організації парку з різними параметрами площі. Остаточний варіант був затверджений у 2002 році Науковим центром заповідної справи при Міністерстві екології та природних ресурсів України [1; 2].

Площа парку становить 9665,8 га, з яких 4686,1 га надано у постійне користування, а ще 4979,7 га включено до складу парку без вилучення у землекористувачів (зокрема, 204,7 га — дендрологічний парк загальнодержавного значення «Тростянець», 4775 га — землі Прилуцького державного лісогосподарського підприємства) [12; 13], (рис. 2.1-2.2).

Основною метою створення Ічнянського НПП є збереження, відновлення та раціональне використання типових і унікальних природно-ландшафтних та історико-культурних комплексів лісостепової зони,

розташованих у верхів'ях річки Удай. Парк включено до переліку потенційних об'єктів Смарагдової мережі України. Основою для надання статусу територій особливого інтересу в межах Смарагдової мережі є наявність середовищ існування, визначених у Бернській конвенції, а також видів, занесених до Червоної книги України та регіональних списків охорони.

На території парку зростають 52 рідкісних і малопоширених види рослин. Із них три види включено до Додатку I Бернської конвенції (маточник болотний, сон широколистий, альдрованда пухирчаста), п'ятнадцять — до Червоної книги України (зокрема, любка дволиста, осока богемська, підсніжник білосніжний), а ще 37 — мають регіональне значення й охороняються в межах Чернігівщини (анемона лісова, білозір болотний, вужачка звичайна, чемериця чорна тощо).

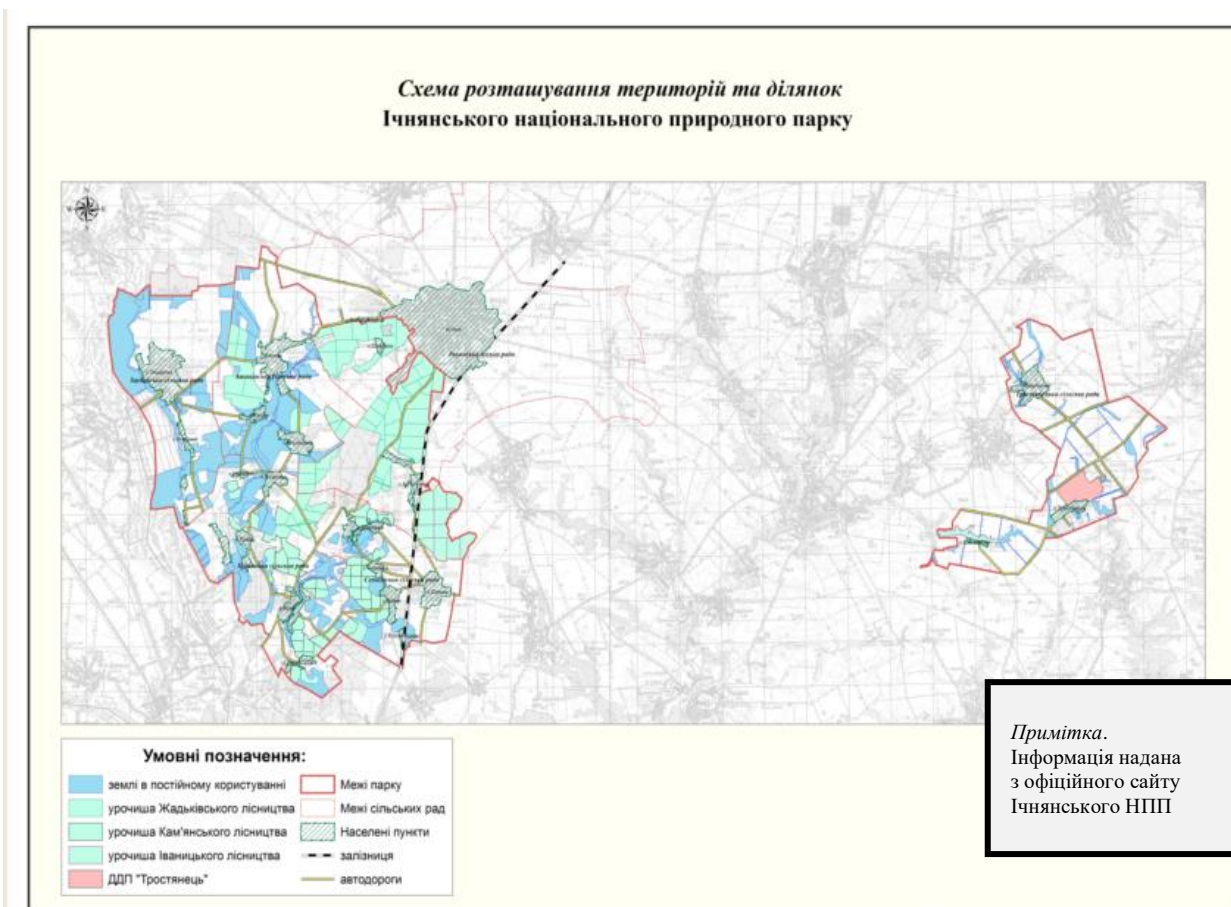

Рис. 2.1. Розташування Ічнянського НПП (<http://ichn-park.in.ua>)

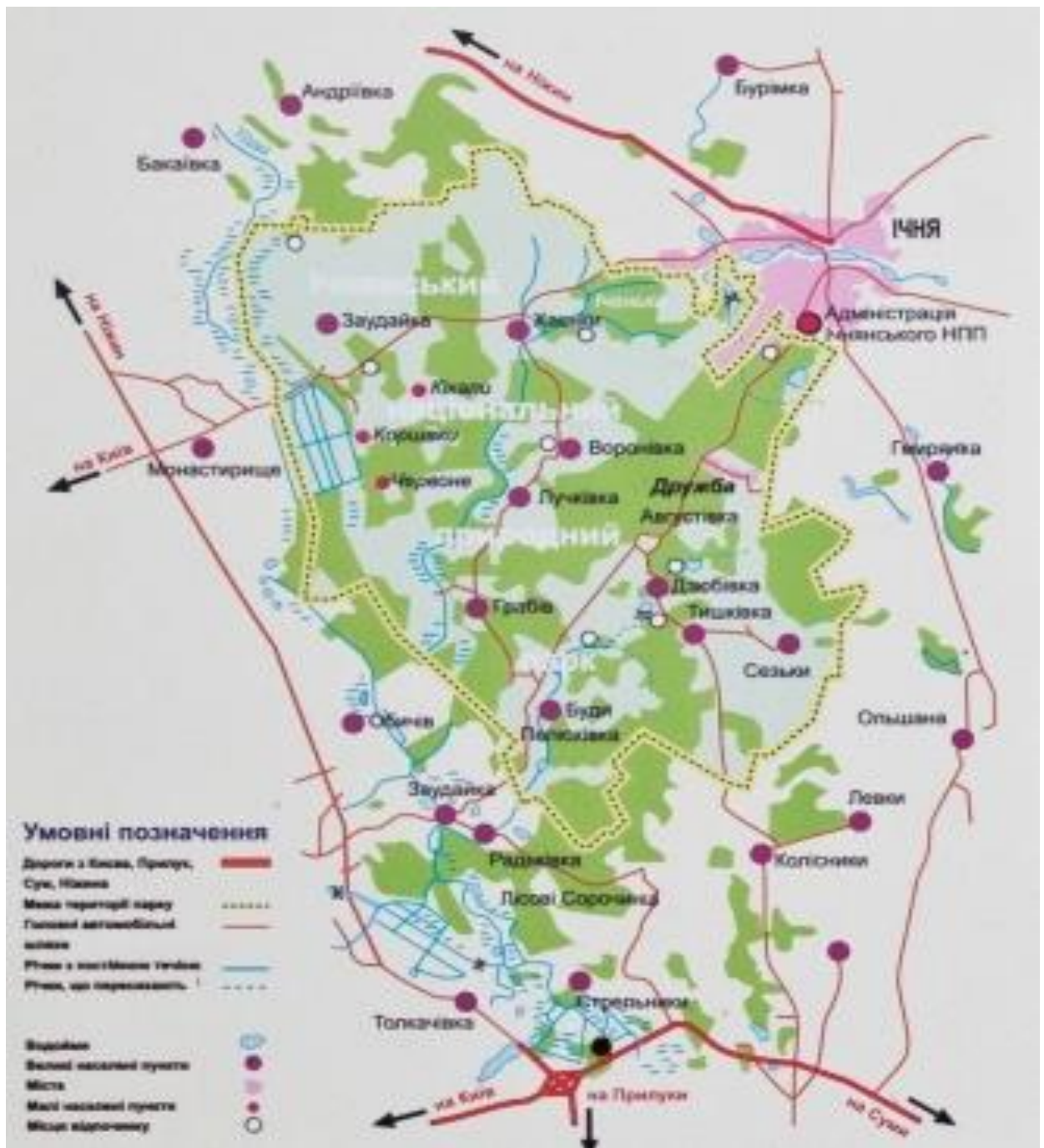
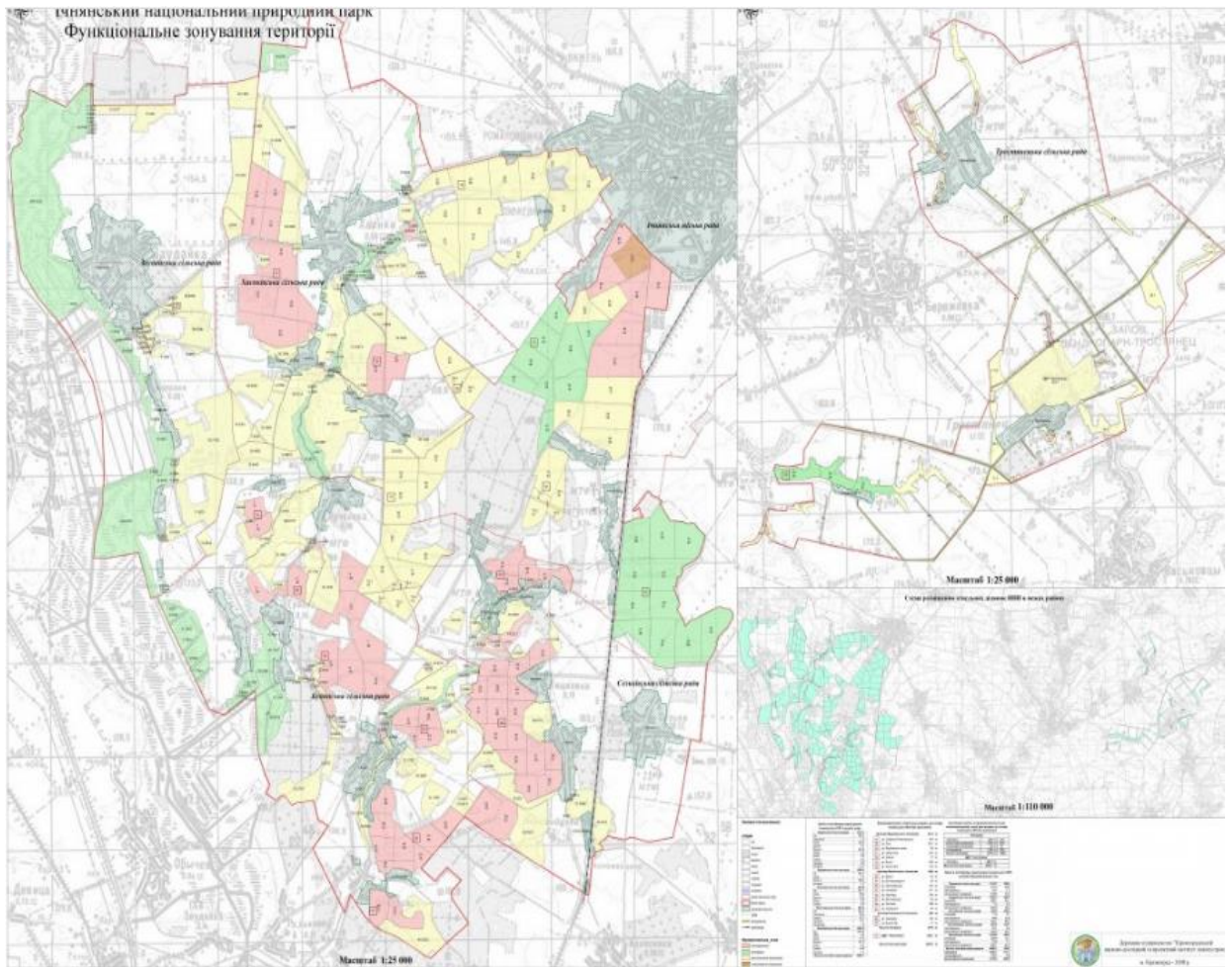

Рис. 2.2. Просторова структура Ічнянського НПП (<http://ichn-park.in.ua>)

Згідно з функціональним зонуванням, парк поділений на чотири зони: заповідна зона — 2140,0 га; зона регульованої рекреації — 7324,7 га; зона стаціонарної рекреації — 35,0 га; господарська зона — 166,1 га. На рис. 2.3. надано їх просторове відображення.

Рис. 2.3. Функціональні зони Ічнянського НПП:

рожевий колір – господарська зона; *зелений колір* – заповідна зона; *жовтий колір* – зона регульованої рекреації; *коричневий колір* – зона стаціонарної рекреації (<http://ichn-park.in.ua>)

Окрім природної цінності, територія Ічнянського НПП і його околиці мають багате історико-культурне надбання. Тут збереглися численні кургани, городища різних епох, архітектурні пам'ятки — зокрема старовинні храми, об'єкти садово-паркового мистецтва. Місто Ічня, розташоване поблизу парку, має славетну культурну спадщину. Воно було центром художнього життя, народних ремесел — гончарства, ткацтва, вишивки. У XVIII столітті ічнянські майстри створювали високохудожні керамічні вироби, а наприкінці XIX століття — гончарний посуд, який здобув популярність далеко за межами регіону. Особливої слави зажили ічнянські кахлі, що й досі є

унікальними зразками народного декоративного мистецтва. Ознайомитися з ними можна в Ічнянському краєзнавчому музеї [10].

2.2. Природні умови парку

Північну частину України охоплює регіон Українського Полісся, який становить приблизно 19% площі держави. Лісовий покрив Полісся переважно представлений хвойними породами (64,5%), тоді як листяні породи займають 35,5% вкритих лісом територій. У Західному Поліссі болота й заболочені землі займають до 15% площі, а в Чернігівському Поліссі — понад 4,5% [10].

Ландшафтне різноманіття. Чернігівська область розташована на межі мішанолісової та лісостепової фізико-географічних зон. Більша частина ландшафтів області зазнала істотних антропогенних змін у результаті вирубки лісів і меліорації болотних та заплавних територій. Найбільш трансформованими є ландшафти південно-східної, лісостепової частини. Попри це, охоронного статусу набули лише окремі природні ділянки. Перспективним напрямом є їх ренатуралізація, з подальшим наданням природоохоронного статусу, що сприятиме розвитку екологічної мережі через створення екомостів і об'єднання фрагментованих територій [32].

Серед характерних ландшафтних форм області — піщані тераси, алювіально-зандрові низовини, плоскі та карстові рівнини з дерново-підзолистими ґрунтами, лісові й лучно-болотні заплави, а також лесові тераси з острівними дібровами. Геологічно територія входить до північно-західної частини Дніпровсько-Донецької западини, з потужним шаром осадових порід. Ці породи перекриті водно-льодовиковими й лесовими відкладами. У 1991 році в регіоні було відкрито поклади бішофіту — мінералу, який має широкий спектр застосування у медицині, промисловості та сільському господарстві [29].

Геологія та рельєф. У геологічному відношенні територія належить до північно-західної частини Дніпровсько-Донецької западини. Глибина залягання фундаменту складає 4 тис. метрів. На ньому залягають осадові породи давнього палеозою, мезозою та кайнозою, які перекрито водно-льодовиковими пісками, мореною та лесовою потужністю до кількох метрів. Переважають червоно-бурі глини полтавського ярусу, а в долинах річок – алювіальні відклади. У 1991 році в пошуках нафти було пробурено свердловину поблизу с. Новий Поділ, де знайдено зовсім іншу речовину – бішофіт, який названий на честь німецького вченого-хіміка, що в 19 ст. відкрив цей унікальний продукт. Бішофіт являє собою сіль, яка викристалізувалась з вод прадавнього Пермського моря і залягає на глибині понад 2000 метрів пластом, товщиною до 30 метрів. За своїм хімічним складом бішофіт містить в собі у великій кількості магній, хлор, а також більше 25 мікроелементів – йод, бром, срібло, мідь тощо. Ця речовина має унікальні властивості, які можна використовувати в промисловості, медицині, сільському господарстві.

Для території характерне широтне простягання місцевостей заболочених давньо-долинними зниженнями, більш дренованими річками Астер, Удай, Борзенка. Велику своєрідність представляють слабо дреновані місцевості низинних полого-хвилястих межиріч з великою кількістю западин, діаметр яких досягає 200-300 м. Сліди суфозійних процесів на лісовій межирічній рівнині відмічаються біля с. Красилівка [10]. Територія дендрологічного парку загальнодержавного значення "Тростянець" розташована в межах Ічнянсько-Лохвицького фізико-географічного району. Він займає підвищене дуже розчленоване межиріччя Сули та Удаю в тій частині північної лісостепової зони, де широко розповсюджені опідзолені ґрунти і вилугувані чорноземи із дібровно-степовою рослинністю. По будові поверхні це полого-горбиста розчленована глибоко врізаними річковими долинами Удаю і Сули та їх притоками, багаточисленними балками та ярами, рівнинами. В цілому рельєф представляє собою слабохвилясте плато з переважаючими ухілами

до 2-3°, з балками та окремими замкненими пониженнями, розташованими до кількох десятків метрів та глибиною 1-1,5 м. Низовинні рівнинно-терасові межиріччя мають однорідну висоту близько 12-140 м. Найбільша висота знаходиться на південь від м. Бахмач і досягає 160 м [25].

Клімат і гідрографія. Клімат території — помірно-континентальний, із м'якою зимою та теплим літом. Середньорічна температура становить +6 °С. Середня температура січня — -7 °С, липня — +19 °С. Річна кількість опадів сягає 566 мм, переважно в теплий період. Висота снігового покриву коливається в межах 15–17 см.

Територію парку перетинають річки Удай і його ліва притока Іченька, які належать до басейну Дніпра. Удай має довжину 327 км, його басейн охоплює площу 7030 км². Іченька протікає територією Ічнянського та Прилуцького районів, має довжину 31,3 км і басейн 168 км². Живлення переважно снігове. В межах долин спостерігаються заболочені заплави, штучні водойми, низинні болота [10].

Рослинний покрив. Близько 60% території парку покрито лісовою рослинністю, яка займає 16% загальної площі. Домінують дубово-соснові, дубові, грабово-дубові ліси, а також рідкісні асоціації, зокрема барвінкові діброви. Особливістю є співдомінування грабу, липи, дуба і клена — ботаніко-географічно унікальна для України комбінація. На заплавах і в зниженнях зустрічаються евтрофні болота, лісові заболочені ділянки, де сформувалися бореальні ценози (рис. 2.4).

Серед лісів переважають соснові (бл. 30%), зосереджені на півночі парку. Дубово-грабові та грабові ліси — переважно в центрі й на південному сході. Липові ліси представлені на заході, вільшняки — вздовж річкових заплавл. Значна частина лісових масивів зазнала антропогенного впливу,

зокрема через заміну корінних порід на сосну звичайну, що спричинило розширення ареалу граба, який витісняє дуб.

Березові ліси (переважно культури берези повислої віком до 40 років) розташовані фрагментарно по всій території. Ялинові культури зустрічаються на обмежених ділянках північної частини, здебільшого віком 50–60 років, часто з моховим покривом. Світлі дубові й березово-дубові ліси характерні для півночі та півдня парку [10].

В межах парку зростають 52 рідкісних і малопоширених види флори. Серед них:

- **3 види** — вказані в Додатку I Бернської конвенції (маточник болотний, сон широколистий, альдрованда пухирчаста);

- **14 видів** — занесені до Червоної книги України (наприклад, любка дволиста, підсніжник білосніжний);

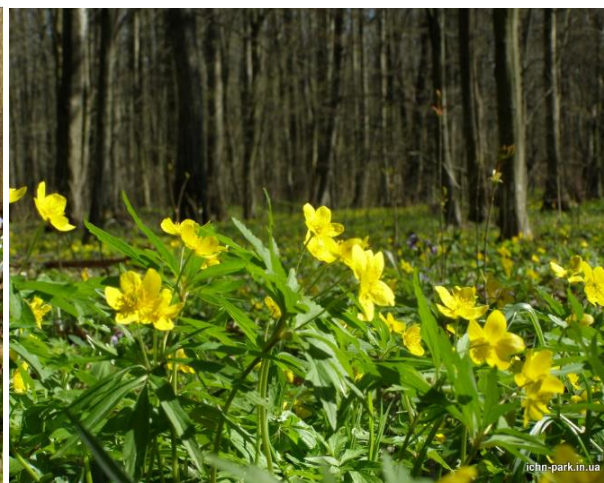
- **37 видів** — регіонально рідкісні, охороняються на рівні Чернігівської області.

Цінним компонентом є дендрологічний парк загальнодержавного значення «Тростянець» — найбільший в Україні за площею та один із найвизначніших у Європі за своєю ландшафтною й декоративною цінністю. Тут росте понад 1700 видів і форм деревно-чагарникових рослин, включно з більш як 100 видами хвойних порід [3].

Тваринний світ. Значна природоохоронна цінність парку обумовлена також багатством фауни. Тут виявлено низку видів, занесених до Червоної книги України — очеретянка прудка, борсук, видра річкова, жук-олень. Представником Європейського червоного списку є вовк. Серед ссавців звичайними є косуля, кабан, олень, білка, куниця, заєць, лисиця, їжак, миша польова. З птахів поширені глухар, жайворонок, журавель сірий, кулики,

перепілка. З плазунів — вуж, гадюка звичайна, ящірка, болотна черепаха [10].

Щороку проводяться комплексні наукові дослідження стану біорізноманіття в межах Ічнянського національного природного парку, що є важливою складовою охорони північної частини Лівобережного Лісостепу [25].

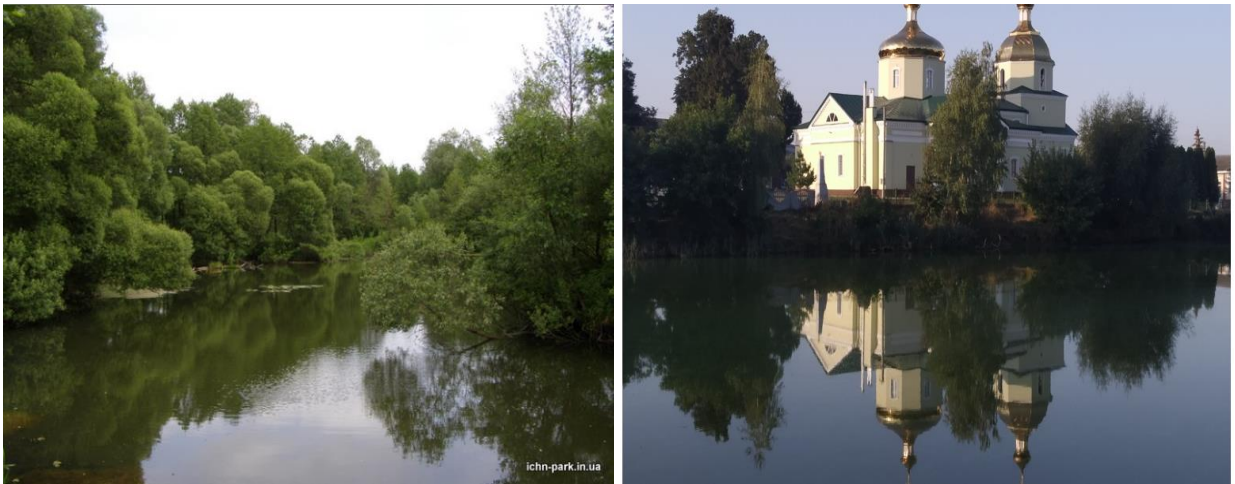

Рис. 2.4. Краєвиди Ічнянського НПП (<http://ichn-park.in.ua>)

Висновки. Основною метою створення Ічнянського національного природного парку є збереження, відновлення та раціональне використання характерних і унікальних природно-ландшафтних комплексів лісостепової зони, а також історико-культурної спадщини, розташованої у верхів'ях річки Удай. Флористичне різноманіття парку становить особливу цінність. На його території зростає 52 види рідкісних і малопоширених рослин. З них три види включені до Додатку I Бернської конвенції (маточник болотний, сон широколистяний, альдрованда пухирчаста), п'ятнадцять — занесені до Червоної книги України (зокрема любка дволиста, осока богемська, підсніжник білосніжний), а ще 37 — охороняються як регіонально рідкісні на рівні Чернігівської області (анемона лісова, білозір болотний, вужачка звичайна, чемериця чорна тощо). Однією з ботанічних особливостей Ічнянського НПП є унікальне співдомінування деревних порід: дуба, граба, клена та липи. Така композиція є унікальною для природних умов України і не має аналогів в інших регіонах. Зоофауна парку також має високу природоохоронну значущість. До Червоної книги України занесені, зокрема, очеретянка прудка, борсук, видра річкова та жук-олень. Вовк — представник Європейського червоного списку — також зустрічається в межах парку. Крім того, в парку виявлено численних представників ссавців, птахів, риб,

плазунів і земноводних, характерних для мішаних лісових екосистем. Ічнянський національний природний парк відіграє важливу роль у збереженні біологічного різноманіття північної частини Лівобережного Лісостепу України. Забезпечення дотримання природоохоронного режиму на території парку покладено на відділ державної охорони природно-заповідного фонду. Його основними завданнями є контроль за дотриманням режиму охорони, попередження та припинення порушень природоохоронного законодавства [10].

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ІЧНЯНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

3.1. Природоохоронна діяльність

Ічнянський національний природний парк є бюджетною установою загальнодержавного значення, що виконує природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні та науково-дослідні функції. Він входить до складу природно-заповідного фонду України та перебуває у підпорядкуванні Міністерства охорони довкілля та природних ресурсів України. Оперативне управління здійснює Департамент заповідної справи.

У відповідності до законодавчо визначених завдань, національний парк виконує такі функції [11]:

- збереження цінних природних і культурно-історичних комплексів та об'єктів;
- організація туризму, відпочинку й інших форм рекреаційної діяльності з обов'язковим дотриманням охоронного режиму;

- проведення наукових досліджень природних комплексів, зокрема за умов рекреаційного впливу, та формування рекомендацій щодо охорони довкілля й ефективного природокористування;

- реалізація екологічної освіти та виховання населення.

Натомість існує ряд проблем щодо охорони Ічнянського НПП, які потребують вирішення. Деякі з них відображені на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Проблеми охорони Ічнянського НПП

Фахівці відділу бухгалтерського обліку та економіки, у співпраці з іншими підрозділами парку, здійснюють економічне обґрунтування запланованих природоохоронних заходів, а також ведуть аналіз їх виконання. Науковий відділ забезпечує вивчення природних процесів, моніторинг змін екосистем, екологічне прогнозування та розробку наукових основ охорони й

відтворення природних ресурсів. Працівники відділу здійснюють систематичні дослідження флори та фауни, зокрема популяційні обстеження локалітетів лілії лісової (з 2010 року), а також аналізують видовий і кількісний склад ландшафтних насаджень [18]. Відділ державної охорони та збереження природних екосистем контролює дотримання охоронного режиму, запобігає порушенням природоохоронного законодавства та забезпечує виконання охоронних функцій на території парку. У структурі парку діють два природоохоронні науково-дослідні відділення — Будянсько-Сезьківське та Хаєнківсько-Заудайське. Їхні працівники забезпечують охорону екосистем у межах підвідомчих територій, контролюють їх санітарний стан, захищають ліси від хвороб і шкідників, протидіють браконьєрству та проводять просвітницьку роботу серед місцевого населення. Господарський відділ організовує та забезпечує належне функціонування інфраструктури парку. До його завдань належать утримання та ремонт приміщень, заготівля кормів для диких тварин і птахів, облаштування зон відпочинку та підтримка їх у належному стані.

3.2. Історико-культурна діяльність

Ічнянський край вирізняється не лише природною красою, а й багатою історико-культурною спадщиною. Ічня була важливим осередком народного мистецтва, зокрема гончарства, ткацтва та вишивання. У XVIII столітті місцеві гончарі досягли високого рівня художньої майстерності, а наприкінці XIX століття місто стало знаним центром виготовлення гончарного посуду, який користувався попитом далеко за межами регіону. Особливої слави зажили ічнянські кахлі — унікальні вироби декоративного мистецтва, зразки яких зберігаються в експозиції Ічнянського краєзнавчого музею [10].

Чернігівська область загалом має багату історію, що пов'язана з численними постатями української культури, науки, політики, а також з

подіями часів Київської Русі, Козацької доби та пізніших періодів. Ця спадщина зафіксована у великій кількості історико-культурних пам'яток.

Яскравим прикладом поєднання природи й культури є урочище Качанівка, розташоване на берегах річки Смош. На його території у 1981 році було створено історико-культурний заповідник на базі парку старовинної садиби. Верхнє плато займає ансамбль палацових споруд, нижнє — мальовничий парк із численними водоймами, архітектурними павільйонами, скульптурами, романтичними елементами ландшафтного дизайну.

Історія Качанівки розпочалася у XVIII столітті як резиденції генерал-губернатора, згодом вона перейшла до родини Тарновських — відомих меценатів і покровителів мистецтва. Саме вони протягом понад 70 років перетворювали маєток на культурний центр, де бували видатні діячі мистецтва і літератури: Микола Гоголь, Ілля Рєпін, Василь Штернберг, Михайло Глінка, Марко Вовчок, Семен Гулак-Артемівський, Пантелеймон Куліш, Анна Барвінок та, ймовірно, сам Тарас Шевченко. У Качанівці була зібрана велика бібліотека та унікальна колекція творів мистецтва [8].

Таким чином, саме гармонійне поєднання унікальної природи з багатою історико-культурною та духовною спадщиною стало важливою передумовою для створення Ічнянського національного природного парку, як простору, що об'єднує екологічну та культурну цінність національного масштабу.

3.3. Рекреаційна та оздоровча діяльність

Одним із ключових напрямів роботи Ічнянського національного природного парку є екологічна просвіта та рекреаційна діяльність, яку здійснює спеціалізований відділ. Працівники цього підрозділу проводять широку інформаційно-просвітницьку роботу серед населення та відвідувачів, організують тематичні лекції, бесіди, екскурсії, а також висвітлюють

питання охорони довкілля у засобах масової інформації. Вони беруть активну участь в організації та проведенні екологічних акцій, розробці туристичних маршрутів, тематичних заходів та свят, спрямованих на підвищення екологічної свідомості громадськості та створення комфортних умов для відвідувачів парку.

Особлива увага приділяється збиранню та популяризації історико-краєзнавчих матеріалів. У цьому контексті працівники парку зустрічаються з місцевими старожилами та досліджують культурну спадщину сіл, що розташовані в межах його території.

Серед прикладів екологічної просвітницької роботи слід згадати природоохоронну акцію «Допоможемо перезимувати пташкам», а також спільний захід із Державним професійно-технічним навчальним закладом «Ічнянський професійний аграрний ліцей» — круглий стіл на тему «Збережемо первоцвіти». Під час свята зустрічі птахів, організованого на базі Бурімської ЗСО I–II ступенів, учні дізналися про важливу роль пернатих у природних екосистемах і житті людини.

З метою формування у дітей екологічної свідомості та розвитку творчих здібностей було проведено конкурс дитячих малюнків «Природа рідного краю», до участі в якому залучено учнів 5–11 класів міських та сільських загальноосвітніх навчальних закладів. У рамках прищільного табору «Дружба» працівники парку провели пізнавальну гру «Дивосвіт природи», а також усний журнал «Ліс – це храм природи», який сприяв поглибленню знань учнів про роль лісів у природних системах [35].

Щороку в період травня–червня проводиться традиційний «місячник тиші» — екологічний захід, що сприяє охороні періоду розмноження диких тварин. У цей час проводиться роз'яснювальна робота, поширюються

інформаційні листівки, особлива увага приділяється підвищенню екологічної культури серед школярів, місцевих жителів та відвідувачів парку [10].

Крім освітньої діяльності, Ічнянський НПП сприяє розвитку сільського туризму — форми масового відпочинку, яка поєднує рекреаційні, культурні та національно-патріотичні компоненти. Такий туризм позитивно впливає на вирішення соціально-економічних проблем сільських територій, забезпечуючи збереження традиційного укладу життя та культурної ідентичності регіону.

3.4. Наукова діяльність

У структурі парку діють два природоохоронні науково-дослідні відділення — Будянсько-Сезьківське та Хаєнківсько-Заудайське. Їхні працівники забезпечують збереження екосистем, контроль за використанням природних ресурсів, охорону територій, санітарний нагляд, захист від хвороб та шкідників, а також ведуть боротьбу з браконьєрством.

З метою інформування громадськості та популяризації природоохоронної діяльності працівниками парку видається щоквартальне інформаційне видання — *«Природа Ічнянщини»*, в якому висвітлюються результати наукових досліджень, цікаві факти про природу регіону та заповідні об'єкти України.

Екологічна політика є визначальним документом, що встановлює основні принципи функціонування Ічнянського НПП у сфері охорони навколишнього середовища. Вона фіксує рівень екологічної відповідальності установи, визначає основні екологічні характеристики, за якими оцінюється її діяльність, і слугує підґрунтям для формулювання стратегічних цілей та завдань [14].

Метою екологічної політики парку є збереження, відтворення та ефективне використання природних комплексів лісостепової зони, які мають значну природоохоронну, наукову, естетичну, освітню, рекреаційну та оздоровчу цінність.

Відповідальність за розробку, впровадження та періодичне оновлення екологічної політики несе керівництво установи. Політика доводиться до відома всіх працівників та партнерів парку, є відкритою для громадськості і базується на принципах взаємодії та співпраці.

У межах партнерської взаємодії у 2007 році було підписано меморандум про співпрацю між Ічнянським НПП і компанією *British American Tobacco Україна*. Екологічна політика цієї компанії орієнтована на дотримання міжнародних стандартів у сфері екологічної безпеки та реалізацію національних і регіональних природоохоронних програм і проєктів [14].

3.5. Освітньо-виховна діяльність

В Ічнянському національному природному парку активно розвивається освітній напрям, зокрема через формування спеціалізованої бібліотеки природоохоронної тематики. Її фонд включає науково-популярні видання, навчальні посібники, збірники матеріалів науково-практичних конференцій, буклети, законодавчі документи України, а також періодичні видання екологічного спрямування.

Працівники відділу еколого-освітньої роботи та рекреації проводять комплексну просвітницьку діяльність серед населення та відвідувачів парку. Вони організують і проводять лекції, бесіди, екскурсії, беруть участь в екологічних акціях, розміщують інформацію про діяльність установи у засобах масової інформації. Значна увага приділяється краєзнавчій роботі, зокрема, через спілкування зі старожилами населених пунктів, розташованих

у межах парку. Колектив установи докладає значних зусиль для належного виконання своїх функцій та збереження природної спадщини Ічнянщини [10].

Висновки. Національні природні парки, відповідно до покладених на них функцій, виконують такі завдання:

- збереження унікальних природних і культурно-історичних об'єктів;
- організація впорядкованої рекреації, туризму, оздоровлення;
- здійснення наукових досліджень природних екосистем та розробка рекомендацій з питань їх охорони й відновлення;
- проведення еколого-освітньої роботи серед населення.

Еколого-просвітницька діяльність парку є важливим інструментом формування екологічної культури та свідомості, особливо серед молоді. Вона реалізується через співпрацю з навчальними закладами, випуск просвітницьких матеріалів (буклетів, посібників, фільмів), популяризацію знань про територію парку.

Наукові працівники установи здійснюють моніторинг стану природного середовища, працюють над його охороною та відновленням. У зоні регульованої рекреації дозволяється короткочасний відпочинок населення, створення екологічних маршрутів та стежок. Водночас тут заборонено рубки лісу головного користування, промислове рибальство й полювання, а також інші види діяльності, що можуть завдати шкоди природним комплексам. Особливе значення має розвиток сільського туризму, який сприяє підвищенню рівня зайнятості населення, розв'язанню соціально-економічних проблем села та одночасно формує відповідальне ставлення до природного довкілля [36].

**РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ІЧНЯНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ**

4.1. Реформа природно-заповідного фонду України

В Україні триває активне обговорення реформування системи управління природно-заповідним фондом, зокрема в частині функціонування національних природних парків. Передумовами для цього є невідповідність чинної моделі державного управління сучасним вимогам щодо забезпечення ефективного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства, вплив воєнних дій на стан охоронюваних територій, а також недостатнє

фінансування заходів з охорони природи й розвитку рекреаційного потенціалу таких об'єктів.

Міністерство охорони довкілля та природних ресурсів України визначає мету реформи як забезпечення збереження та відтворення природного середовища шляхом запровадження дієвого менеджменту, посилення роботи охоронних служб, а також розвитку рекреаційної інфраструктури природоохоронних територій. У світлі національних пріоритетів — розширення природно-заповідних територій, інтеграція екологічної політики у державне стратегічне планування (зокрема згідно з Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 роки), доцільно розглядати розвиток Ічнянського НПП у контексті загального плану соціально-економічного зростання Чернігівської області [14].

Водночас варто зазначити, що протягом останніх років просторове співвідношення об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення в області залишається практично незмінним. Основними чинниками такої стабільності виступають загальнодержавна політична ситуація та негативні наслідки збройного конфлікту.

Показник забезпеченості населення заповідними територіями слід оцінювати двома аспектами. Перший — це загальний екологічний вплив на навколишнє середовище, зокрема кліматичні й біосферні умови проживання. Другий аспект — можливість безпосереднього доступу населення до таких територій з метою рекреації, пізнавального туризму, просвітництва. Тому важливо виокремлювати ті ділянки ПЗФ, де дозволено організовану рекреаційну діяльність [11].

Світові тенденції свідчать про зменшення площі зелених насаджень у зв'язку з урбанізацією та демографічним тиском. В Україні це ускладнюється хронічним недофінансуванням зелених господарств, скороченням

розсадників та ослабленням контролю за дотриманням правил благоустрою, що призводить до деградації міського середовища. У зв'язку з цим питання оцінки стану зелених зон набуває особливої актуальності [9].

У рамках концепції сталого розвитку, що передбачає інтеграцію соціальних, економічних та екологічних складових, зростає значення інструментів стратегічного екологічного планування. Одним із них є стратегічна екологічна оцінка (СЕО), яка дозволяє передбачити можливі негативні наслідки ще на стадії планування. Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» створює правові підстави для застосування СЕО до документів державного планування. Зокрема, така оцінка була проведена щодо Програми соціально-економічного розвитку Ічнянської міської ради на 2021–2023 роки [14].

Збереження біологічного різноманіття є пріоритетним завданням у сфері екологічної безпеки й сталого природокористування. Природні умови Чернігівщини сприяли формуванню різноманітної флори і фауни. Проте антропогенне навантаження, насамперед інтенсивне сільськогосподарське освоєння територій, спричинило зміну природних екосистем і скорочення їхньої площі. До цього слід додати проблему атмосферного забруднення, яке негативно впливає на біохімічні ланцюги екосистем [13].

На території Чернігівської області зафіксовано близько 425 видів хребетних тварин, зокрема понад 65 видів ссавців, близько 290 видів птахів, понад 45 видів риб. До Червоної книги України занесено 161 вид, до Європейського червоного списку — 52 види, до списку Бернської конвенції — 390 видів. Основними загрозами біорізноманіттю залишаються пожежі, незаконні рубки, виснаження лісових культур та браконьєрство. Для ефективного управління необхідне посилення діяльності лісової охорони та егерської служби.

Станом на 01.01.2021 природно-заповідний фонд Чернігівської області налічує 675 об'єктів загальною площею 262 654,89 га, що становить 7,87% території області. Переважна більшість із них — це гідрологічні об'єкти невеликої площі (до 100 га). До складу ПЗФ входять: два національні природні парки, три регіональні ландшафтні парки, 457 заказників, 139 пам'яток природи, 19 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 52 заповідні урочища, два дендрологічні парки та Менський зоопарк. Серед них — Ічнянський національний природний парк, створений з метою охорони лісостепових природно-ландшафтних та історико-культурних комплексів у верхів'ях річки Удай.

Попри позитивну динаміку збільшення площі ПЗФ, значна частина об'єктів досі не має належно встановлених меж у природі, що ускладнює їхнє правове оформлення. Однією з причин є небажання деяких землевласників погоджувати проєкти землеустрою. Вирішення цієї проблеми є критично важливим для подальшого функціонування системи охоронюваних територій [13].

4.2. Особливості території та можливості розширення ІНПП

Ічнянський національний природний парк вирізняється винятковою флористичною та фауністичною різноманітністю. Особливої ботаніко-географічної значущості набуває співдомінування граба та липи, що формує унікальні за флористичним складом рослинні угруповання, не характерні для інших регіонів України. Завдяки такому поєднанню порід формується специфічний мікроклімат, який сприяє збереженню рідкісних видів рослин.

Рослинний світ парку налічує значну кількість рідкісних і зникаючих видів, що становлять особливу наукову, естетичну та природоохоронну цінність. На території парку виявлено та закартовано 26 рідкісних видів судинних рослин, серед яких пальчатокорінник м'ясочервоний і травневий, коручка морозниковидна, лілія лісова, плаун річний, підсніжник білосніжний, анемона лісова, чемериця чорна, валеріана висока та інші. Частина з них занесена до Червоної книги України, інші охороняються на регіональному рівні. Найбільша концентрація рідкісних видів спостерігається в дубових та дубово-грабових лісах.

Варто відзначити і значну різноманітність грибів. У межах парку зареєстровано 26 видів міксоміцетів, що належать до 16 родів, 7 родин та 4 порядків, що свідчить про високу мікологічну цінність території.

Фауна Ічнянського НПП також є надзвичайно багатою. Серед видів, занесених до Червоної книги України, на території парку виявлено борсука, видру річкову, горностая, а також вовка — представника Європейського червоного списку. Річки Удай та Іченька формують специфічні водно-болотні ландшафти, які мають значення не лише для збереження біорізноманіття, а й для рекреаційної діяльності.

Завдяки сприятливим кліматичним умовам, мальовничим пейзажам і багатству природи, територія Ічнянського національного природного парку є ідеальним середовищем для розвитку туризму. Тут створено умови для пішохідних та лижних прогулянок, пізнавальних екскурсій, риболовлі, збирання грибів і ягід, човнових маршрутів, а також любительського мисливства.

До складу Ічнянського НПП входить Тростянецький дендрологічний парк загальнодержавного значення — один із найбільших в Україні за площею та один із найвідоміших у Європі за художньою цінністю. Це

важлива наукова база для досліджень у галузі дендрології, паркознавства та насінництва. Колекція парку налічує близько 1700 видів деревних та чагарникових рослин, 250 сортів декоративних квітів, а також понад 100 форм хвойних дерев, що робить його провідним дендрологічним центром України [10; 17].

Попри те, що площа природно-заповідного фонду Ічнянської громади вже перевищує нормативні показники, у 2021 році було заплановано розширення меж Ічнянського НПП шляхом включення додаткових 4398,4 га земель на території колишнього Ічнянського району. Наразі підготовлено наукове обґрунтування для реалізації цієї ініціативи [13-14].

4.3. Розвиток сфери забезпечення

Реалізація Програми перспективного розвитку Ічнянської територіальної громади передбачає впровадження комплексу проєктів, що охоплюють ключові напрямки — удосконалення інженерної інфраструктури, оновлення вулично-дорожньої мережі, заходи з енергозбереження та ефективного природокористування, розвиток агропромислового комплексу. Ці напрями є складовою формування сприятливого екологічного середовища для життєдіяльності населення.

Серед заходів, що безпосередньо впливають на санітарно-гігієнічні умови проживання і сприяють зниженню потенційного негативного впливу реалізації Програми, можна виділити:

- впорядкування ландшафту;
- розвиток інфраструктури з управління відходами;
- здійснення озеленення, а також збереження біотичного та ландшафтного різноманіття.

Для досягнення екологічної безпеки під час проектування і реалізації будівельних, ремонтних та реконструктивних заходів доцільно впроваджувати сучасні енергоощадні та екологічно чисті технології, включно з матеріалами з низьким коефіцієнтом теплопровідності та високоефективним інженерним обладнанням [10; 14].

З метою мінімізації впливу на довкілля передбачено впровадження комплексу захисних заходів:

- обмеження шумового навантаження (зокрема, заборона нічних робіт у житлових зонах);
- дотримання «сезону тиші»;
- охорона ґрунтового покриву;
- контроль за впливом на флору і фауну;
- екологічний супровід поводження з відходами;
- запобігання шкідливому використанню транспортних засобів (у т.ч. скорочення холостих пробігів).

Окремий блок заходів присвячено охороні водних ресурсів, атмосфери, ґрунтів, а також збереженню представників флори та фауни. З цією метою передбачається проведення рекультиваційних робіт на порушених територіях, зокрема у два етапи: технічному (планування території, нанесення родючого шару, протиерозійні заходи) та біологічному (відновлення рослинного покриву, підбір місцевих видів, лісо- та фітомеліорація) [10; 16].

У контексті ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, пов'язаної з вибухами на складах в/ч А 1479, планується:

- моніторинг стану навколишнього середовища;
- забезпечення відкритого доступу до екологічної інформації;
- проведення аналізу динаміки вмісту шкідливих речовин у воді та ґрунтах;
- відновлення пошкоджених лісових масивів через створення нових насаджень із застосуванням місцевих деревних порід (дуб, ясен, липа, клен, сосна тощо);
- організація просвітницької роботи для населення з питань екологічної безпеки.

Ресурсозберігаючі заходи спрямовані на раціональне використання земельних та водних ресурсів. Охоронні заходи передбачають постійний моніторинг екологічного стану території, зокрема за показниками гранично допустимих навантажень на компоненти довкілля.

Моніторинг у зоні впливу проєкту є важливим інструментом екологічного менеджменту: він дозволяє оперативно оцінювати відповідність стану навколишнього середовища нормативам, приймати рішення щодо мінімізації шкоди, вести екологічне картографування, поповнювати бази даних і надавати обґрунтовані відповіді на потенційні спірні питання.

На всіх етапах реалізації Програми дотримання екологічних норм буде здійснюватися відповідно до чинного законодавства України, зокрема Водного кодексу України, Законів України «Про охорону земель», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря» та «Про природно-заповідний фонд України» [1; 4; 14].

4.4. Моніторинг впливу на довкілля

Моніторинг фактичного впливу реалізації Програми перспективного розвитку Ічнянської громади на стан довкілля, умови життєдіяльності населення та його здоров'я здійснюється Ічнянською міською радою. Саме вона визначає періодичність спостережень, встановлює перелік індикаторів, а також забезпечує відкритий доступ до вихідних даних і результатів моніторингових досліджень, які оприлюднюються із завчасно визначеною регулярністю. Для здійснення моніторингу можуть застосовуватись як наявні методики, так і спеціалізовані інструменти, адаптовані до вимог стратегічної екологічної оцінки. До процесу моніторингу можуть залучатись представники органів місцевого самоврядування, наукової спільноти, бізнесу та громадськості.

Ключові індикатори для моніторингу реалізації Програми [10; 18]:

- чисельність об'єктів природно-заповідного фонду;
- площа земель природно-заповідного фонду;
- співвідношення площі ПЗФ до загальної площі громади;
- площа національних природних парків;
- кількість місць видалення відходів (зокрема паспортизованих);
- обсяги викидів забруднюючих речовин у атмосферу;
- кількість забруднених стічних вод, що скидаються у водойми;
- рівень лісистості території;
- площі лісовідновлення та захисного лісорозведення;
- площі рубок (головного користування та санітарних);
- застосування біометодів захисту лісу від шкідників;

- кількість тампонованих свердловин;
- частка утилізованих відходів у загальному обсязі;
- обсяг використання коштів із обласного фонду охорони навколишнього природного середовища.

Програма реалізується з урахуванням принципів сталого розвитку, узгоджених із конституційною нормою пріоритетності прав людини в регіональній політиці. Її головна мета — реалізація державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, посилення екологічної безпеки, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування екомережі, раціональне використання природних ресурсів, а також підвищення екологічної обізнаності населення [14].

Висновки. У контексті перспективного розвитку Ічнянського національного природного парку доцільно зосередитись на удосконаленні економічних механізмів природокористування. Проте часто поза увагою залишаються питання комерціалізації рекреаційного потенціалу, реформування відносин власності щодо його компонентів, адаптації вітчизняної практики до міжнародних стандартів. Формування інтегрованої моделі оптимізації природокористування передбачає реформування управлінської системи; впровадження нових нормативно-правових підходів; розроблення практичних інструментів для організації рекреаційної діяльності; запровадження сучасної системи екологічного моніторингу, як це передбачено стратегією державної екологічної політики.

ВИСНОВКИ

Сучасна динаміка розвитку національних природних парків в Україні свідчить про їхнє важливе значення як провідної форми організації природно-заповідного фонду держави. На сьогодні на території України функціонує понад 46 національних парків різного типу, однак у регіонах з високим рівнем урбанізації та значною антропогенною трансформацією ландшафтів кількість таких установ залишається недостатньою.

Серед основних проблем, що ускладнюють ефективне функціонування національних природних парків, слід виокремити [16]:

- підпорядкування різним органам виконавчої влади, що створює неузгодженість управлінських рішень;
- диспропорцію між функціональними зонами — надмірне переважання господарської зони над заповідною та рекреаційною;
- наявність значної кількості населених пунктів у межах парків, що потребує регулювання територіального розвитку з урахуванням обмежень природоохоронного статусу.

Оптимізація природокористування в межах національних парків потребує комплексного підходу: удосконалення організаційної структури управління, розроблення методичних рекомендацій щодо сталого використання ресурсів, створення єдиного координаційного центру управління заповідними територіями.

У контексті Ічнянського національного природного парку доцільним є впровадження таких стратегічних напрямів розвитку:

- активне залучення приватного сектору до організації рекреаційних послуг, зокрема через реалізацію локальної продукції, сувенірів, надання екскурсійних послуг;

- розвиток туристичної інфраструктури відповідно до міжнародних стандартів;
- розширення співпраці з освітніми та науковими установами;
- посилення науково-дослідної діяльності — узагальнення результатів польових досліджень, продовження моніторингу біорізноманіття, картографування ареалів видів, охоплених Бернською конвенцією;
- дослідження чисельності мисливської фауни та цінних природних ділянок з метою їх можливої інтеграції до парку;
- оцінка наслідків військових дій на екосистеми парку.

Зважаючи на багатофункціональний характер національних природних парків України, їх природоохоронна, рекреаційна, освітня та наукова місія має бути реалізована в умовах забезпечення балансу між охороною природи та використанням її ресурсів у суспільних інтересах.

Таким чином, Ічнянський НПП, як приклад регіональної ініціативи, здатен стати ефективною моделлю для впровадження стратегії сталого природокористування та формування екологічно безпечного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закони України № 1287-XIV від 14.12.99, № 2362-VIII від 22.03.2018.

2. Указ Президента України від 21 квітня 2004 року. Про створення Ічнянського національного природного парку.
3. Синіговець В. Д. Природно-заповідний фонд Чернігівської області / В.Д. Синіговець, М.В. Будаловський. Київ : Компринт, 2016. 207 с.
4. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» м. Київ, 1992.
5. Верховна Рада України: офіційний вебпортал парламенту України. <https://www.rada.gov.ua/news/razom/220659.html>. ервня 1992.
6. Прядко О. І., Арап Р. Я. Результати моніторингових досліджень рідкісних видів рослин у НПП «Голосіївський».
7. Спрягайло О.В., Безсмертна О.О. , Гаврилук М.Н., Ілюха О.В., Осипенко В.В., Спрягайло О.А. , Шевчик В.Л. Перші кроки до оцінки впливу воєнних дій на стан об'єктів природно-заповідного фонду та їхнє біорізноманіття.
8. І.Я.Антоненко, Ю.М.Котюх Історико-культурна спадщина Чернігівської області: стан та перспективи розвитку. Електронний журнал Ефективна економіка №11.- Дніпро.2017.
9. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Об'єкти природно-заповідного фонду України: сучасний стан та шляхи забезпечення ефективної їх діяльності». м. Славута, Хмельницька обл., 3–4 серпня 2023 року. Славута, 2023. 309 с. <https://doi.org/10.61584/3-4-08-2023> [Електронне видання]
10. Звіт про стратегічну екологічну оцінку Програми соціально-економічного розвитку Ічнянської міської ради на 2021-2023 роки.
11. МІНІСТЕРСТВО ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році.

12. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16 черв. 1992 р. № 2456-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 01.07.2023).
13. Аналіз площ природно-заповідного фонду України в розрізі адміністративно-територіальних одиниць за 2020 рік: інформаційно-аналітичні матеріали Мін-ва захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://wownature.in.ua/wp-content/uploads/2021/05/Dovidka-PZF-2020-V3.0-.pdf> (дата звернення: 01.07.2023).
14. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лют. 2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 01.07.2023).
15. Смирнова С.М., Мась А.Ю., Коваль А.О. Європейський досвід землекористування природно-заповідного фонду. Економіка та держава. 2021. № 1. С. 77–82.
16. Богославська А.В. Формування та використання територій природно-заповідного фонду: теорія і практика реалізації: монографія. Миколаїв: Іліон, 2014. 348 с.
17. Дребот О.І. Система державного управління природно-заповідним фондом України та її регіонів. Регіональна економіка. 2011. № 4. С. 205–209.
18. Шершун М.Х., Микитин Т.М. Особливості управління територіями національних природних парків. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2023. № 1. С. 34–41.
19. Герасимчук З.В., Микитин Т.М., Якимчук А.Ю. Маркетинг природно-заповідних територій: монографія. Луцьк: ЛНТУ, 2012. 245 с.
20. Земельний кадастр України за посиланням <https://kadastr.live/#5/48.43/32.77>

21. Варивода Є.О., Садковий В.П. Управління природоохоронними територіями на засадах стратегічної екологічної оцінки : монографія / Є.О. Варивода, В.П. Садковий. – Х.: НУЦЗУ. – 2017. – 102 с. 2. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (переклад українською мовою). Київ: Авалон, 1998. 52 с.
22. ЗАПОВІДНА СПРАВА В УКРАЇНІ./ Під загальною редакцією М.Д. Гродзинського, М.П. Стеценка. Київ: Географіка, 2003. 306 с.
23. ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ СВІТУ ТА УКРАЇНИ. Гетьман В.І., Мовчан М.М.
24. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Устименко П.М. Критерії функціонального зонування природних національних парків. Український ботанічний журнал. № 3. 1988. Т. 45. С. 79–81.
25. В.І. Гетьман. Національні природні парки Лісостепу і степу України. Київ. Талком, 2020. 284с.
26. Штик Ю.В. Особливості обліку екосистемних послуг в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2021DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2021-51-51>. Т. 51 . № 5. С. 43-49.
27. Штик Ю.В. Особливості оцінки екосистемних послуг: формування інтегрального показника. 2021. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/21709/1/t-k_23.04.21-170-173.pdf
28. Штик Ю. В. Формування та розвиток ринку екосистемних послуг в Україні. Економічний простір. 2022, № 180. С. 159-162. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/180-26> 11. Василюк О., Ільмінська Л. Екосистемні послуги. Огляд. БО «БФ «Фонд захисту біорізноманіття України», 2020. URL: https://uncg.org.ua/wpcontent/uploads/2020/09/EcoPoslugy_web_new.pdf

29. Максименко Н. В., Воронін В. О., Бурченко С. В. Геоекологічна оцінка лісових ландшафтів як підґрунтя для визначення екосистемних послуг.
30. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Екологія». 2023. Вип. 29. С.37-47. <https://doi.org/10.26565/1992-4259-2023-29-04>
31. Варуха А. Огляд підходів з оцінки екосистемних послуг через призму їхнього застосування для визначення збитків, завданих військовими діями рф на території України. за заг. ред. О. Кравченко. Львів: «Компанія «Манускрипт», 2022. 56 с.
32. Полянська К.В., Пашенко В.М. Ландшафти Українського Подесіння. Київ: LAT&K. 2020. -192с.
33. Моделювання басейнових геосистем: монографія /В.М.Самойленко, Д.В. Іванок. Київ: ДП «Прінт Сервіс»,2015. 208 с.
34. Національний атлас України /Електронний ресурс/.Київ : Інститут географії НАН України, 2007.
35. Теодорович Л. Екологічний туризм у НПП України: теоретичні та практичні аспекти / Лариса Теодорович // Вісн. Львів. ун-ту. Серія географічна. 2013. Вип. 41. С. 318–330.
36. Екологічний туризм та національні природні парки України https://issuu.com/assapub/docs/katalog_uaeta2015_spring.pdf.